

POSUDEK VEDOUCÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Petra Nováková, *Diskursy zbožnosti a genderů v českých raně novověkých preskriptivních spisech týkajících se manželství, vdovství a panenství*, FHS UK, KOA, Praha 2013, 109 stran

Předkládaná diplomní práce má velmi dobrou úroveň – je přehledně strukturována a ukazuje na nadprůměrné zvládnutí odborného výkladu i stylu, navíc je ve srovnání s většinou obhajovaných diplomních prací poměrně rozsáhlá a zpracovává dosti objemný pramenný korpus. Rovněž zvolené téma – genderované představy o zbožnosti v rámci polygenderové imaginace 16. a 17. století a jejich proměny v procesu dichotomizace od poloviny století osmnáctého – je podle mého názoru velmi nosné, přinejmenším zajímavě rozvíjí novější český výzkum na poli gender history raného novověku. Na druhou stranu, a autorka si je tohoto úskalí dobře vědoma, sama hlavní výzkumná otázka je problematická již v tom ohledu, že se výzkum soustředí právě na kategorii zbožnosti, jež se v českojazyčných normativních příručkách raného novověku explicitně neartikuluje a může být chápána současně jako (univerzálně lidsky) zastřešující ctnost a jako její genderovaný prvek. S tímto úskalím se však autorka nakonec poměrně přesvědčivě vypořádala, stejně jako s analýzou raně novověkých textů, které jsou sice poměrně snadno dostupné díky ediční řadě *Gender v preskriptivních spisech raného novověku*, ale stále zůstávají pro moderní čtenáře/řky obtížně uchopitelné.

Autorka přehledně vysvětluje odlišnost tohoto typu literatury od moderní literární produkce a jejích postupů. Z hlediska konceptualizace zbožnosti u jednotlivých genderů raně novověkého preskriptivního spektra pak přínosně konstatuje propojení této kategorie s představou Božího řádu (zbožnost spočívá v jeho následování, přičemž konkrétní normativy a praxe se u každého z genderů liší; distinktivní je výkladová osa manželství a kategorie čistoty). Ve spisech z 18. století se pak zbožnost nespojuje s genderovanými ctnostmi, ale s vědomím boží existence a individuálním uctíváním Boha (a to i v rámci např. manželských katechismů).

Co se týká kvality jednotlivých částí práce, za nejpřínosnější považuji závěrečnou část (s. 64n), která se soustředí na samotné konceptualizace zbožnosti. Prostřední pasáž (s. 34n) popisující polygenderovou a dichotomizovanou imaginaci je sice také zpracována kvalitně, autorka zde však poměrně silně vychází ze stávajícího českého výzkumu, aniž by se jej pokusila překonat. Konečně úvodní část (s. 8n) je podle mého názoru výkladově nejslabší a s ostatními kapitolami tak poněkud kontrastuje.

Práci tudíž celkově **doporučuji** k obhajobě s hodnocením
velmi dobře
(„dvojka“).

Na tomto místě bych chtěla Petře Novákové poděkovat. Nejenže se ve své práci dokázala interpretačně vypořádat s komplikovanými raně novověkými mravokárnými příručkami, ale také velmi dobře vystihla specifika kombinatorního psaní a jejich dopady na obsah spisů z toho období. Celý výklad se rovněž pohybuje mimo svazující rámec konfesionalizačního paradigmatu a především také mimo zdánlivě „přirozený“ poosvícenský dichotomní genderový rastr. V tomto ohledu studentská kvalifikační práce bez nadsázky překračuje standardy českého badatelského mainstreamu a mne osobně (na rozdíl např. od všech dosud publikovaných recenzí na jednotlivé svazky ediční řady) naplňuje potřebnou dávkou optimismu a naděje.

Vzhledem k tomu, že jednu z hlavních analytických os práce představuje problematika poosvícenské diskursivní dichotomizace (se všemi opozitními kategoriemi typu silný x slabá), nemohu odolat, abych následující část posudku nepojala jako polarizovaný seznam silných a slabých stránek předkládané práce.

Silnější

Kromě kvalit zmíněných v úvodní části posudku (struktura, rozsah, interpretace, odborný styl) obsahuje analytická část diplomní práce řadu postřehů, které považuji za nosné pro další výzkum a které otevírají nové badatelské otázky.

Za nejvýznamnější považuji fakt, že autorka otevřela otázku po vztahu mezi literární satirou a tendencí reprezentovat genderové schéma binárně, a to nejen v poosvícenské literatuře, ale i ve starších spisech (např. Čest a nevina). Velmi nosný je také autorčin poukaz na to, jaké autority se v tomto spisu používají jako validnější, aby se zesílil satirický účinek a aby se argumenty proti „misogynní“ pozici zdály legitimní (s. 25).

Za nosné téma, nad nímž jsem se dřív nezamýšlela, považuji dále organicistní metafory, jejichž pomocí se ve spisech z 16. a 17. století popisuje manželka v rámci ve vztahu k manželovi-hlavě manželského těla (tedy které části těla či orgány se genderují jako manželka).

Větší pozornost by do budoucna zasloužila rovněž teze o podobnosti reprezentací panenství a vdovství na rovině argumentů a předpokladů a současně o rozdílech v citovaných autoritách a jazykových postupech právě u těchto dvou genderových poloh. Podobným směrem by se mohla odvíjet i otázka, v jakém vztahu jsou k sobě naučení pro panny a mládence.

Zajímavý je pokus (s. 45) vysvětlit, proč je maskulinním polohám genderů v raně novověkých preskriptivních spisech věnováno méně textového prostoru. Je sice skutečností, že se např. role hospodáře týkaly i jiné žánry dobové naučné literatury (*Hausväterliteratur*) – to však nevysvětluje

jiné otázky. Proč se tak nápadně menší pozornost věnuje např. panictví ve srovnání s panenstvím? Proč se normativy obecně odvíjely od ženských genderových poloh? Proč bylo manželství normativně vymezováno primárně odkazem na gender manželky? Odpovědi na tyto otázky odkazují daleko spíše do roviny diskursivity a ideologií než k prosté tematické stratifikaci dobových spisů.

Podnětná je také autorčina teze, že poluteránský genderový model byl ve své podstatě dichotomnější než patristický. Nabízí se otázka, na niž samozřejmě nelze snadno odpovědět, zda právě tato větší míra binarity nemohla vést k tomu, že se poluteránský genderový model stal v době počátku moderny široce kulturně srozumitelnějším než jiné možnosti a i přes určité dílčí změny se tak přenesl i do normativů některých dnešních náboženských nauk a praxí (klasicky např. katolického pojetí manželské svátosti).

Neméně nosný je také postřeh o dogmatizaci části preskriptivních textů a o rozpadu kombinatorního psaní a jeho důsledcích od druhé poloviny 18. století. Z partikulárnějších témat diskutovaných v tomto období bych zmínila ještě chování hospodářů k čeládce (či později nájemců k nájemníkům), na němž lze ilustrovat setrvalost starého modelu i v období, s nímž bývá většinou badatelů spojován rozpad „celého domu“ a formování tzv. kernální rodiny.

Slabší

Úvodní teoretická část je argumentačně méně propracovaná než ostatní části a je sporné, zda ji vůbec do výkladu v této podobě bylo nutné zařadit. Pasáž o gender history v raném novověku by, jak autorka sama píše, vydala na samostatnou práci; hlavní teze jednotlivých přístupů však jsou v textu nosně vystiženy. Pasáž o historicko antropologických přístupech k výzkumu raně novověké zbožnosti považuji za problematičtější, a to především proto, že vlastně nepojmenovává základní antropologické přínosy pro historický výzkum zbožnosti ani nepředstavuje současné badatelské trendy na tomto poli (citovaná díla jsou z tohoto hlediska nesourodá a nereprezentativní). Sociální a kulturní antropologie ovlivňuje historický výzkum zbožnosti již od 70. let minulého století, kdy pod vlivem C. Geertze (resp. interpretací jeho konceptů z pera N. Z. Davis) badatelé a badatelky začali zkoumat zbožnost jako součást kulturně determinované lidské interakce a začali se ptát po souvislosti zbožnosti s významy, symboly a způsoby uspořádávání sociálního řádu a žitého světa historických aktérů/rek. Ze současných přístupů pak stojí za zmínku koncepty jako subalterní zbožnost, local religion, Frömmigkeitskulturen, new history of spirituality, asketické technologie „já“ apod. Každopádně se jedná o daleko širší badatelské pole než ony „dva způsoby“ zmiňované na s. 8. Podobně zjednodušujícím dojmem z hlediska dnešních výzkumů působí i samotné rozdělení na „vnitřní“ a „vnější“ zbožnost.

Autorka celkově pracuje s malým množstvím sekundární literatury, a to především zahraniční – místo ní často jen přebírá její recentní české interpretace. Symptomatický je v tomto ohledu výčet Ratajová – Scott – Storchová v závěrečném seznamu literatury (byť si dovedu představit, že by podobná kombinace mohla někomu i zalichotit).

Prostřední část věnovaná preskriptivním spisům jako textovému typu, raně novověké polygenderové imaginaci a její pozdější polarizaci také výrazně vychází z dosavadního českého výzkumu, aniž by ho kritizovala či interpretačně překonávala (což by asi bylo možné právě na základě samostatnější práce se zahraniční literaturou, především německojazyčnou). Na druhou stranu však autorka právě tímto přístupem ukazuje, že lze postupy dosavadního českého bádání nosně operacionalizovat v dalších badatelských projektech.

Výklad věnovaný konceptualizacím zbožnosti v dichotomním genderovém modelu od poloviny 18. století je poněkud méně propracovaný než části týkající se staršího období. Otázka, jaký vliv měla polarizace na genderování zbožnosti, je zásadní; považuji ovšem za sporné, zda na ni lze odpovědět pomocí stejného explanačního postupu jako u staršího modelu (totiž rozdělit výklad podle samotných genderů). Kategorie zbožnosti se totiž, jak vysvítá i z výkladu, od poloviny 18. století nepojí se ctností obecně (obě roviny se oddělily?) a současně hraje vzhledem k rozpadu kombinatorního psaní stále důležitější roli žánr textu a jeho funkce. Na tomto základě by bylo možné výklad lépe strukturovat – totiž podle samotných žánrů částečně korelujících s různými konceptualizacemi zbožnosti (tento směr naznačují i některé autorčiny argumenty, např. když na s. 98 konstatuje, že se v poosvícenských satirických spisech zbožnost takřka netematizuje).

Mnohem méně významné je, že autorka opomíjí několik argumentů, které nápadně odpovídají tezi o poosvícenské dichotomizaci genderů – např. problematika manželského pohlavního styku řešená v katechismech potvrzuje polarizovaný model (srov. s. 92; u manželky se totiž implicitně předpokládá absence sexuální touhy, což by odpovídalo normativům zakládajícím binární imaginaci), vysoce badatelsky zajímavý je i moment skrývání tělesných „vad“, kde se ukazuje prvek dichotomizace analogický k rostoucímu důrazu na ženský fyzický vzhled (reprezentativnost).

Jazyková úroveň práce je celkově velmi vysoká, autorka se dopustila pouze několika menších formulačních či jazykových chyb. Z hlediska stylistického se jedná spíše o drobnosti – např. kombinatorní psaní patrně nelze označit za „stylizační prostředek“ (s. 18), místo „distinkce“ na s. 91 by bylo patrně vhodnější použít např. termín „separace“ apod. Jen výjimečně do výkladu proniká jazyk pramenů (Římanští, bytnost, cizoložení apod.), což nakonec spíš než co jiného ukazuje na hloubku a intenzitu autorčina ponoru do raně novověkých textů. Poznámka č. 12 buď není dodělána, nebo v ní naopak kousek biografického údaje přebývá.

Pouze výjimečně se v práci setkáváme s větami, které jsou nesrozumitelné nebo vzhledem k předchozímu výkladu nelogické. K méně srozumitelným pasážím patří např. poslední věta prvního odstavce na s. 44. Vzhledem k výkladovému celku je také trochu zavádějící věta, že maskulinní gender byl v polygenderovém modelu pouze jeden „totiž hospodář“ (s. 34, v jiných částech práce se zmiňuje problematika panictví a mládenectví, byť ji autorka příliš nerozvádí). Poněkud argumentačně nedotaženě působí pasáže o vztahu normativních diskursů a sociálních praxí (s. 8, s. 15). Definice rolí v manželství na s. 43 je trochu zavádějící, příliš upomíná na koncept separovaných sfér a navíc není v souladu s přesvědčivější interpretací Kocínova spisu na s. 97. Vzhledem k předchozímu výkladu, který rezignuje na konfesijní linku a zdůrazňuje sdílenost kombinatorních literárních postupů, vyznívá nelogicky věta na s. 58 („Vzhledem k tomu, že je většina autorů protestantského vyznání, odmítají panenskou askezi jako ideální stav.“). Je dále otázka, zda je v dobovém pojetí obhajitelné tvrzení na s. 41, totiž že vdovy jsou v (polu)teránském pojetí „svobodnější než panny“, poněvadž mohou samostatně jednat, případně si samy vybrat partnera – odhlédneme-li od samotné kategorie „svobody“, která by v tomto typu analýzy patrně nebyla až tak přínosná, setkáváme se v preskriptivních spisech s tím, že ani vdova nejedná sama a není zbavena patriarchálního vedení (ať už ze strany samotného Boha či např. starších obce, kteří jí např. i vybírají budoucího manžela). Rovněž mi připadá diskutabilní, do jaké míry představy o řádu v dichotomním modelu „navazují“ na starší imaginaci Božího řádu (s. 62n) – podle mého názoru maximálně v tom smyslu, že se v obou případech má jednat o sociální řád, jehož legitimita souvisí s aktem stvoření.

Praha 22. ledna 2013

Lucie Storchová